

этдилар. Жадал ривожланиб бораётган жамият ва давр билан ҳамнафас илдам одимлаб боришда китобхонлик масаласи ўз ўрнига эгадир Ёшларимиз тарбияси – бу бир кишининг иши эмас. Агар ҳаммамиз биргалашиб ҳаракат қилсак, фарзандларимиз Ватан ва эл – юрт ривожига ҳисса қўшадиган, мустақил қарор чиқарадиган инсонлар бўлиб улғаядилар. Яхши тарбия инсонга маънавият каби она сути, ота намунаси ва аجدодлар ўғити билан бирга сингади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Ислом тарихи.-Т.: Ҳилол, 2018 й.
2. Аҳмедов Бўрибой Тарихдан сабоқлар.-Т.:” Ўқитувчи”, 1994 й.
3. “ Маърифат ”газетаси. 2019 й.
4. Алимов Усмонхон. Оилада фарзанд тарбияси.-Тошкент: ” Мовароуннаҳр” 2017 й.

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚИНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИГА ҚЎШГАН ХИССАСИ.

ВКЛАД НАРОДА УЗБЕКИСТАНА ВО ВТОРУЮ МИРОВУЮ ВОЙНУ.

THE CONTRIBUTION OF THE PEOPLE OF UZBEKISTAN TO THE SECOND WORLD WAR.

Атабаева Нигора Махмуджановна

Андижон давлат педагогика институти катта ўқитувчиси

email: nigora.atabayeva.74@mail.ru

Аннотация: Мақолада иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистоннинг собиқ СССРнинг фронт арсеналига айланиши, саноатда меҳнат қилган ишчиларнинг урушда немис фашистлар устидан қозонилган ғалабага қўшган муносиб ҳиссаси фактик маълумотлар асосида очиб берилган.

Калит сўзлар: Иккинчи жаҳон уруши, саноат, фашизм, милитаризм, арсенал, беш йиллик режалар, оғир саноат, енгил саноат, ғалаба.

Аннотация: В статье на основе фактических данных раскрывается превращение Узбекистана во фронтовой арсенал бывшего СССР в годы Второй мировой войны, значительный вклад промышленных рабочих в победу над немецкими нацистами в войне.

Ключевые слова: Вторая мировая война, промышленность, фашизм, милитаризм, арсенал, пятилетки, тяжёлая промышленность, лёгкая промышленность, победа.

Abstract: The article reveals the transformation of Uzbekistan into a front-line arsenal of the former USSR during the Second World War, the significant contribution of industrial workers to the victory over the German Nazis in the war, based on factual information.

Key words: World War II, industry, fascism, militarism, arsenal, five-year plans, heavy industry, light industry, victory.

Ўзбекистон мустақил давлат мақомига эга бўлгандан кейин тарихимизни, айниқса, ўта соҳталаштириб талқин этилган совет даври тарихини, хусусан, иккинчи жаҳон уруши йиллари тарихини мафкуравий қарашлардан ҳоли тарзда ўрганиш зарурияти туғилди. Фашистлар Германиясини махф этилиши, таслим этилиши, иккинчи жаҳон урушида шонли ғалабанинг қўлга киритилишида Ўзбекистон халқи, ҳарбийларининг салмоқли ҳиссасини, ўзбек жангчиларининг фронтда кўрсатган жасоратларини, ғалаба йўлида тўкилган қон ва йўқотишларни, уруш йилларида фронт ва фронт ортида халқимиз кўрсатган мислсиз

қахрамонликлар тарихини ҳолисона, миллий истиқлол ғояси асосида махсус тадқиқ зарур.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев бу уруш ва унда ўзбекистонликларнинг иштироки масаласига тўхталиб шундай фикрларни илгари сурган: “Ҳеч шубҳасиз, бу даҳшатли уруш, бутун инсоният қатори бизнинг халқимизга ҳам мислсиз қулфат ва йўқотишлар олиб келди. Иккинчи жаҳон урушида юзлаб юртдошларимиз Совет Иттифоқи Қахрамони унвонига сазовор бўлди. Булардан Қўчкор Тубрдиев, Мамадали Топволдиев, Собир Умарович Раҳимовлардир. Минглаб ота-боболаримиз жанговар орден ва медаллар билан мукофотландилар. Халқимиз фронт ортида фидокорона меҳнат қилиб, уруш майдонларига жуда катта миқдорда ҳарбий техника, қурол-яроғ, дори - дармон, кийим - кечак, озиқ-овқат маҳсулотлари етказиб берди. Ғалаба биз учун нақадар қимматга тушгани, халқимиз дунёни фашизм балосидан халос этишга қандай катта хисса қўшганини яққол кўрсатади. Тарихнинг ана шундай бешафқат ва суронли синовларидан ёруғ юз билан, ҳар томонлама муносиб ўтган халқимизга ҳар қанча таъзим қилсак, ҳар қанча тасаннолар айтсак арзийди, албатта” [1.396-397]. дея билдирган фикр мулохазалари ўзбек халқининг урушга қўшган хиссаси ва иштироки бениҳоя салмоқли эканини кўрсатади.

Иккинчи жаҳон уруши бошланғич даврининг энг мураккаб ва масъулиятли вазифаларидан бири иқтисодиётни ҳарбий изга солиш, саноат ҳамда қишлоқ хўжалигини тўлиқ уруш манфатларига бўйсиндиришдан иборат бўлди. Мамлакатда ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кескин ошириш уришининг дастлабки даврида асосий кечиктириб бўлмас вазифа эди. Шу йўналишдаги ишларни ташкил этишга қаратилган дастлабки амалий ҳаракат 1941 йил 30 июнда қабул қилинган “1941 йил 3-чорагида халқ хўжалигини умумий сафарбар этиш режаси”да намоён бўлди. Режага асосан тинч даврга нисбатан қурол - яроғ ишлаб чиқарилиши 26 фоизга оширилди [2.29]. Темир йўлларда ҳарбий юклар, кўмир, ёқилғи, металллар ва

ғалладан ташқари бошқа юкларнинг ташилиш ҳажми камайтирилди.

Ҳарбий саноатни жонлантиришда СССРнинг шарқий ҳудудларига, жумладан, Ўзбекистонга катта эътибор берилди. Қисқа вақт ичида Ўзбекистондаги саноат корхоналарини ҳарбий изга мослаб қайта қуриш ва мудофа маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ўтказиш лозим эди. Чегараланган вақт ичида бундай катта кўламдаги ишни амалга ошириш катта куч ва ташаббусни талаб этди.

Ўзбек халқининг фидокорона меҳнатининг самараси ўларок бу ишларнинг ҳаммаси қисқа муддатларда бажарилди. Чунки бу даврда, урушдан олдин Совет Иттифоқининг қарийб 40% аҳолиси истиқомат қиладиган, кўмирнинг 63 фоизи қазиб олинadиган, пўлатнинг 50 фоизи, доннинг 38 фоизи, саноатнинг 30 фоизи ишлаб чиқариладиган, кудратли машинасозлик базаси, шу жумладан, кўпгина мудофаа корхоналари жойлашган ғарбий ҳудудини немис босқинчилари босиб олган эди[233-34]. Мудофаа аҳамиятига эга бўлган оғир саноат корхоналарининг ҳам катта қисми ғарбий ҳудудларда жойлашган эди.

Мудофа комитети олдидаги вазифа тез фурсатларда ана шу катта йўқотишнинг ўрнини қоплаш ва душман устидан ғалабани таъминлайдиган ҳарбийлашган саноат ишлаб чиқаришини йўлга қўйиш эди. Бу ишларни амалга шарқда жойлашган Ўрта Осиё республикалари жумладан, Ўзбекистон ССРнинг ўрни катта бўлди. Урушнинг дастлабки йилларидаёқ Ўрта Осиё республикаларига Иттифоқнинг марказий раёнларидан 308 та завод ва корхоналар эвакуация қилинди. Шулардан, 104 та корхона Ўзбекистонга жойлаштирилди. Бу корхоналар зудлик билан республикамизга жойлаштирилиб, уларнинг тенг ярми 1941 йил охиригача, қолгани 1942 йил баҳоридан фронт эҳтиёжи учун маҳсулот ишлаб чиқара бошлади[3.6].

Кўчириб келтирилган заводлар орасида Ленинград тўқимачилик машиналари заводи, “Россельмаш”, “Қизил Оқсой”, Сумск компрессор ва Днепропетровск карборунд заводлари, Москвадаги “Электрокабель” ва

“Подъёмник” заводлари, Темир йўллар халқ комиссарлигининг машинасозлик заводи, Чкалов номинади авиация заводи, “Красный путь” заводи, Киевдаги “Транссигнал” заводи, Сталинград кимё комбинати ва бошқалар бор эди.

Эвакуация завод ва фабрикаларни тиклашда талабалар, ўқувчилар, уй бекалари, фан ва маданият ходимлари, хизматчилар ва колхозчилар қўлга белкурак, кетмон, лом олиб чарчаш нималигини билмай меҳнат қилдилар. Урушдан олдинги вақтда йиллар мобайнида қилинадиган ишлар бу кунларда кунлар ва ойлар мобайнида бажарилди. Чунончи, “Россельмаш” заводи 25 кунда, “Қизил Оқсой” заводи бу ерга етиб келгандан кейин орадан 29 кун ўтганда маҳсулот ишлаб чиқара бошлади. 1941 йил декабрга келиб эвакуация қилинган корхоналарнинг қарийиб 50 таси ишга туширилди[4.136]. 1942 йилнинг ўрталарига келиб республика индустрияси мамлакат шарқидаги ҳарбий саноат базасининг таркибий қисми бўлиб қолди. Республикада ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг ўсиши ва ривожлана бориши билан бир қаторда ҳом ашё ва ёқилғи - энергетика базасини кенгайтириш вазифаси ҳам кескин бўлиб турди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий қўмитасининг 1941 йил 25 августда қабул қилган махсус қарори асосида саноат корхоналари ишига раҳбарлик қилиш учун республика ҳукумат комиссияси тузилди. Бу комиссия республика саноатини ҳарбий изга солиш масалалари билан шуғулланди. Натижада урушгача тинч мақсадлар учун ишлаётган саноат корхоналари қисқа муддат ичида ҳарбий техника, қурол - яроғ ишлаб чиқарадиган корхоналарга айлантирилди. Ўзбекистонда 1941 йилнинг охирларига келиб 300 та завод ва фабрика Қизил Армия учун қурол - яроғ ва ўқ - дори ишлаб чиқара бошлади[5.2]. Биринчи навбатда турган масала мудофаа саноати корхоналари учун зарур бўлган ёқилғи, электр қуввати ва металл билан таъминлашдан иборат бўлди. Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитасининг 1941 йил 5 - 7 декабрда бўлиб ўтган V Пленуми республика саноатини ҳарбий изга солиш соҳасидаги ишларга якун ясади. Ўзбекистонга

кўчириб келтирилган саноат корхоналарини тезлик билан ишга тушириш, фронт учун зарур маҳсулотларни етказиб бериш билан боғлиқ масалалар муҳокама қилинди ва уни амалга ошириш бўйича тадбирлар ишлаб чиқилди.

Уруш рангли металллар ишлаб чиқаришни жадаллик билан кўпайтиришни зарур қилиб қўйди. Шунинг учун ҳам 1942 йилда Лангар молибден конини фойдаланишга топшириш соҳасидаги ишлар тез суръатлар билан бошланиб кетди. Бу ерда мисли кўрилмаган қичқа муддатда молибден фабрикаси барпо этилди. Айнаи вақтда Қўйтош конининг ишлаб чиқариш қуввати кескин оширилди. Олмаликда йирик қурилиш ишлари авж олдириб юборилди, бу ерда мис ва бошқа рангли металлларнинг бой конлари топилди. Ангрен кўмир разреза республиканинг биринчи кўмир марказига айланди.

Саноат қурилишида ўлка аҳолисининг барча қатламлари фаол иштирок этди. Меҳнат ресурсларининг энг катта базасини ташкил этган қишлоқ меҳнаткашлари бу ишга айниқса салмоқли ҳисса қўшдилар. Фақат 1941 йилнинг иккинчи ярмида ҳарбий объектлар қурилишига қарийб 500 минг колхозчи жалб қилинган[6.441-442].

Оғир уруш даврида ривожланаётган саноатни ишчи кучи билан таъминлаш вазифаси айниқса кескин бўлиб турди. Кўп минглаб тажрибали ишчиларнинг фронтга кетиши натижасида вужудга келган жуда катта етишмовчилик саноат корхоналарига янги келган ва тажрибага, меҳнат малакасига эга бўлмаганларни ғоят қисқа муддат ичида турли ишлаб чиқариш касбларига ўргатиш ва ўқитиш йўли билан тўлдириб борилди. Шунингдек, ЎзССР Олий Совети Президиумининг 1942 йил 13 февралдаги фармони билан уруш даврида ишламаётган меҳнатга лаёқатли аҳоли – хотин - қизлар, ўсмирлар, нафақахўрларни сафарбар қилиш ҳисобига ҳам ишчилар сафи кенгайиб борди.

Саноат ишлаб чиқарилишига хотин - қизлар айниқса фаол жалб қилинди. Агар 1940 йилда саноатда ишловчилар орасида хотин - қизлар салмоғи 34,0

фоизни ташкил этган бўлса, 1942 йилга келиб бу кўрсаткич ўсиб, 63,5 фоизга етди. Умуман урушдан олдин Республика халқ хўжалигида саноатнинг улиши 34,6 фоизни, қишлоқ хўжалигининг улуши 63,6 фоизни ташкил этган бўлса. 1942 йилга келиб Республика саноат ишлаб чиқаришининг ҳажми 75 фоизга етди[7.89].

Электр энергияси, ёқилғи ва ҳомашё базаларини ривожлантириш масалаларига ҳам катта эътибор берилди. 1942 йилнинг ноябрига Чирчиқ, Тошкент энергетика тизимларининг қишки қуввати 160 - 170 минг киловаттга етказиш, 4 - 5 ой ичида Тошкент ёнида 60 - 70 минг киловатт электр энергия бера оладиган иссиқлик электростанциясини қуриш, бу станцияларни маҳаллий кўмир асосида ишлатиш тадбирлари илгари сурилди. Республикада металл - кўмир ва нефт қазиб чиқаришни кўпайтириш тадбирлари белгиланди. Бу эҳтиёжлар учун бир миллиард сўм маблағ ажратилди.

Иккинчи жаҳон уруш йилларида Ўзбекистонда Товоқсой, Оқтепа, Оққовоқ, Қибрай, Салор, Қуйи Бўзсув ва ГЭС аскадлари қурилиб ишга туширилди, натижада Ўзбекистонда электр энергия ҳосил қилиш 1940 йилдаги 482 млн kW соатдан 1945 йилда 1.187 млн kW соатга кўпайди[8.373].

Ўзбекистонда уруш йилларида 280 та янги корхона барпо этилди. Республиканинг саноат потенциали 1945 йилга келиб 1940 йилдагига нисбатан деярли икки баравар кўпайди, нефт қазиб олиш 4 баравардан зиёд, металл ишлаш тармоқлари маҳсулотлари 4,8 баравар, кўмир қазиб чиқариш 30 баравардан кўпроқ, пўлат ва прокат эритиш 2 баравар, электр энергия ишлаб чиқариш 2,42 марта ортган[2.41-42].

Ўзбекистон саноатчилари уруш йилларида фронтга 2100 та самолёт, 17342 та авиамотор, 2318 дона авиабомба, 17100 та миномёт, 4500 бирликдан иборат миналарни йўқ қилувчи қурол, 60 мингга яқин ҳарбий - кимёвий аппаратура, 22 млн дона мина ва 560 минг дона снаряд, 1 млн дона граната, дала радиостанциялари учун 3 млн радио лампа, қарийб 300 мингта

парашют, 5 та бронепоезд, 18 та ҳарбий санитария поезда, 2200 та кўчма ошхона ва бошқа кўпгина ҳарбий анжомлар етказиб бердилар. Фақат республика енгил саноат халқ комиссарлиги корхоналарининг 1941 - 1945 йиллар мобайнида 7518,8 мингта гимнастерка, 2636,7 мингта пахтали нимча, 2861,5 мингта армия этиги тайёрлаб бердилар[7.91-92].

Хулоса қилиб айтганда, иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон собиқ СССРнинг қурол аслаҳа етказиб берувчи арсеналига айланган бўлиб, саноатчиларимиз ҳам ўзбекистонлик жангчилар ҳамда халқ хўжалигининг бошқа соҳалари вакиллари каби немис фашистлари тормор келтирилишида ўзларининг муносиб улишларини қўшдилар.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1 жилд. – Тошкент Ўзбекистон, 2017.
2. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб 1939-1991 йиллар. – Тошкент: O'zbekiston, 2019.
3. Голованов А.А., Саидов И.М. Вклад Узбекистана в победу над фашизмом. – Самарканд: Изд. СамГУ, 2006. Часть II.
4. Нуруллин Р. Узбекистан – арсенал фронта в годы войны// Фашизм устидан қозонилган ғалабада Ўзбекистоннинг тарихий ҳиссаси (Илмий-назарий конференция материаллари). – Тошкент, 1996.
5. Совет Ўзбекистони. 1985 йил. 20 апрел.
6. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2 китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Тошкент: Шарқ, 2000.
7. Узбекистан ССР в годы Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.). Том 3. – Ташкент: Фан, 1985.
8. Шамсутдинов Р., Мўминов Х. Ўзбекистон тарихи. Тошкент: Академнашр, 2019.